

УДК 122/129+130.1

DOI <https://doi.org/10.26661/hst-2022-13-90-03>

ТЕМПОРАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ РОСІЇ ЯК ОДНА ІЗ ПРИЧИН ВЕДЕННЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

ОЛЕНА, ГОНЧАРОВА¹

Анотація

Стаття присвячена проблемі темпоральних виборів Росії як держави і як нації, сформованих протягом століть в ході історичних подій, політичних рішень та історико-філософської рефлексії. Наголошується, що темпоральність, тобто тлумачення плину часу від модусу минулого через теперішнє до модусу майбутнього, виступає екзистенційним тлом, на якому розгортаються конкретні соціальні, політичні, економічні, культурні практики, і вони в цілому, зазнаючи кумулятивного ефекту, формують цілісний тип життя держави/нації і її моделей взаємодії з іншими, подібними або протилежними їй. Від того, як розуміється плін часу і процеси, які можуть в ньому відбуватися, залежить, які з вишєокреслених практик отримують своє втілення в реальність, а які так і залишаються нереалізованим потенціалом; однак більш за те – на рівні високої абстракції стає зрозумілим, що тлумачення плину часу напряду впливає на колективну екзистенцію великих соціальних утворень. **Мета нашого дослідження** полягає у тому, щоб визначити, якою є темпоральна парадигма російської нації в ході її історичного онтогенезу, і чому запровадження цієї темпоральної парадигми є ворожим, антагоністичним для українського менталітету, сформованого у західних традиціях. Ми ставимо також і другу мету нашого дослідження – з'ясувати, який екзистенційний стан може бути сформованим і відповідно артикульованим у тому типі темпоральності, який є притаманним російській державі/нації сьогодні. **Об'єктом дослідження** виступає конструювання колективного соціального часу в різноманітних світоглядних парадигмах, **предметом дослідження** – конструювання колективного соціального часу в Росії з точки зору історико-філософської рефлексії. **Дослідження виходить** з релятивістського розуміння темпоральності, згідно якої, зокрема, плін часу залежить від суб'єкта, який безпосередньо його переживає (Августин Блаженний, А. Бергсон, М. Гайдеггер); ця філософська точка зору на темпоральність підкріплюється дослідженнями українських математиків Г. О. Кравцова, Гречка С. М., Нікітченка В. В., Примушка А. М., які вводять поняття кванту часу, що залежить від типу свідомості, яка сприймає час безпосередньо. Далі на основі методу екстраполяції цей висновок перекладається на колективну свідомість російської нації. Зокрема, досліджується, в ході яких історичних процесів, політичних рішень та результатів історико-філософської рефлексії виробився такий тип колективної свідомості, який став сприйнятливий до конкретного типу темпоральності, антагоністичного західному світу з його набором цінностей та історико-культурних орієнтирів. **Результати дослідження** показали, що темпоральність Росії як держави і як нації ми можемо характеризувати як «консервацію часу», «застій» його плину, попри удавану динаміку, пов'язану з ходом військових дій. Цей застій зумовлюється браком внутрішньої творчої інтенції та специфічним ставленням до деякого Іншого, інакшого (а це ставлення в тому числі і сприяє запуску внутрішнього «годинника»). Наголошується на тому, що це ставлення, яке можна описати відкритою або латентною ворожнечею, заздрістю або намаганням захопити, підкорити та експлуатувати, сприяє тому, що внутрішній час держави/нації «стоїть на місці», оскільки попри видиму динаміку подій насправді не відбувається ніяких суттєвих внутрішніх трансформацій. Підкреслюється, що екзистенційне глибинне відчуття нищесті, яке діалектично взаємопов'язане зі своїм антиподом – відчуттям величчя – плекає це ставлення до Іншого і відповідну йому темпоральну орієнтацію. Робиться висновок, що війна Росії з Україною з точки зору темпоральності представляється як спроба «законсервувати час» опонента і бажання в ілюзорній динаміці подій приховати процеси деградації, які закономірно розвиваються у лоні описаного екзистенційного стану.

Ключові слова: темпоральність, час, війна, мир, минуле, теперішнє, майбутнє, екзистенція, Росія.

Актуальність та постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна війна Росії в Україні, яка залучає до участі у цьому конфлікті і інші країни світу, переконливо показує, що ми спостерігаємо карколомну історичну подію. На перший погляд,

сутність цього конфлікту полягає і перерозподілі сфер геополітичних інтересів між Росією, Україною та країнами Заходу та у зміні політичної доктрини з часів завершення Другої світової війни. Однак якщо піднятися з рівня політологічного та геополітичного дискурсу на рівень широкій історико-філософській рефлексії, то ми можемо побачити боротьбу двох антагоністичних типів світогляду, які були сформовані в ході історії цих двох «поліусів світу» – Росії та Заходу. Одним з формуючих факторів будь-якого типу

Corresponding author:

¹ Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
E-mail: hamisek@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6810-6942

світогляду виступає специфічна модель темпоральності; іншими словами, той спосіб, в який уявляється час і закономірності його протікання між модусами минулого, теперішнього та майбутнього. Отже, боротьбу української нації з її інтенцією до приналежності до західного світу і типу культури та російської нації з її інтенцією на цілковиту окремішність як від Заходу, так і Сходу, ми можемо розглянути у площині битви різних темпоральних парадигм. Питання того, яка модель темпоральності присутня у типі світогляду цих двох націй, на пряму визначає тип суспільної організації та набір соціальних практик людей, які, в свою чергу, виступають «цеглинками» в побудові соціальної дійсності. Отже, можна сказати, що війна Росії з Україною – це війна за нав'язування своєї темпоральної парадигми, специфічної моделі часу, в якій можуть бути реалізовані специфічні соціальні структури і специфічні соціальні практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. За основу нашого дослідження взято вчення про час Августина Блаженного (Августин Блаженный, 1991), А. Бергсона (Бергсон, 1923; Бергсон, 1992) та М. Гайдеггера (Хайдеггер, 2006), зокрема акцентується висловлене в кожній з трьох позицій цих дослідників положення про те, що для визначення часу повинен існувати суб'єкт, який користується обсягом своєї свободи. Далі автор спирається на розробки видатного українського психолога, доктора наук, професора Я. В. Васильєва, який визначив експериментальним шляхом, що у свідомості індивіда є власний, унікальний відлік часу, який впливає на організацію всіх його аспектів життєдіяльності, причому Я. В. Васильєв наголошує, що первинною детермінантою соціального часу для особистості є її вільне цілепокладання (Васильєв, 2007). Далі на основі вищеописаної філософської та психологічної бази аналізуються особливості сприйняття часу в контексті структур свідомості, використовуються результати досліджень українських математиків Г. О. Кравцова, С. М. Гречка, В. В. Нікітченка, А. М. Примушка, які вводять поняття кванту часу, що залежить від типу свідомості, яка сприймає час безпосередньо (Кравцов, & Гречко, & Нікітченко, & Примушко, 2022). Далі на основі методу екстраполяції цей висновок перекладається на колективну свідомість російської нації. Зокрема, досліджується, в ході яких історичних процесів, політичних рішень

та результатів історико-філософської рефлексії виробився такий тип колективної свідомості, який став сприйнятливий до конкретного типу темпоральності, антагоністичного західному світу з його набором цінностей та історико-культурних орієнтирів.

Мета нашого дослідження полягає у тому, щоб визначити, якою є темпоральна парадигма російської нації в ході її історичного онтогенезу, і чому запровадження цієї темпоральної парадигми є ворожим, антагоністичним для українського менталітету, сформованого у західних традиціях. Ми ставимо також і другу мету нашого дослідження – з'ясувати, який екзистенційний стан може бути сформованим і відповідно артикульованим у тому типі темпоральності, який є притаманним російській нації сьогодні. **Завдання нашого дослідження:** 1) з'ясувати, що таке темпоральність і як вона співвідносить з транзитом часу між модусами минулого, теперішнього та майбутнього; 2) з'ясувати, які конструкти свідомості впливають на цей процес транзитивності; 3) розглянути, які з цих конструктів колективної свідомості присутні або відсутні у російській нації; 4) на основі аналізу історичного формування колективної свідомості російської нації визначити, який тип темпоральності є їй притаманним; 5) дослідити, який тип історико-політичних взаємовідносин може формувати ця колективна темпоральна конструкція і який колективний екзистенційний стан її обслуговує. **Об'єктом дослідження** виступає конструювання колективного соціального часу в різноманітних світоглядних парадигмах, **предметом дослідження** – конструювання колективного соціального часу в Росії з точки зору історико-філософської рефлексії.

Методологічна основа дослідження. Дослідження використовує метод екстраполяції результатів математичного аналізу щодо когнітивних алгебраїчних систем штучного інтелекту на особливості побудови темпоральних конструкцій в свідомості людини. На основі загальнонаукового методу дедукції визначається, що поняття кванту часу є цілком адаптованим до структур свідомості людини чи навіть до великих соціальних утворень з їхніми колективними типами свідомості. За допомогою історико-філософського аналізу проводиться загальний огляд визначних віх у конструюванні колективної свідомості в Росії і визначення характеристик темпоральності, яка їх супроводжує. Використовуючи принципи герменевтики, вичленовується поняття

екзистенційно Іншого, через яке темпоральність набуває свого вектору.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Темпоральність як специфічна філософська категорія представляє собою дефініцію, яка описує момент суб'єктивного плину часу у його модусах – з минулого через теперішнє у майбутнє. Якщо ми говоримо про природничі науки, то у них час – необхідна складова природного існування нашого світу – є однозначно лінійним і векторним, йому властиві такі характеристики, як тривалість, спрямованість, послідовність, планомірність. Часу тут властива субстанційність, він описує рух предметів, але водночас від цього руху не залежить; скоріше його можна зрозуміти як тло, на якому цей рух відбувається. Субстанційна концепція часу притаманна таким дослідникам, як Демокріт, Епікур, Ньютон та ін. (Лосев, 1977; Аксенов, 2000; Ньютон, 1989; Гайденко, 2005). Однак існує і альтернативна – реляційна – концепція часу, згідно якої час є залежним від матеріальних об'єктів та процесів, що його наповнюють, у тому числі і від свідомості його Спостерігача або того, хто безпосередньо переживає час, втілює у ньому свою певну екзистенцію. Цієї точки зору на час притримувалися такі філософи, як Августин Блаженний, А. Бергсон, М. Гайдеггер (Августин Блаженний, 1991; Бергсон, 1923; Бергсон, 1992; Хайдеггер, 2006). Згідно цього бачення, свідомість, яка одночасно переживає час і спостерігає за ним, може формувати різні моделі темпоральності – різні моделі перебігу часу з модусів минулого, теперішнього та майбутнього. Отже, від того, хто і як переживає і спостерігає час, залежить його суб'єктивний плин і, відповідно, ті моделі поведінки, діяльності, установки та ставлення до життя в цілому, які і формують дійсність. Таким чином, темпоральна парадигма стає тлом, на якому розгортається соціальна реальність. Оскільки вона є продуктом людської свідомості, то передбачає і певний ступінь свободи. Суспільні темпоральні парадигми не є однозначно заданими, як ми звикли до цього у науках точних; вони можуть корегуватися в залежності від того, як змінюються колективні соціальні уявлення та світогляд в цілому. Отже, визначена темпоральна парадигма певного суспільства, країни, нації – це не остаточний вирок, а лише констатація певного колективного екзистенційного стану, сформованого історично. Саме тому напрочуд важливим здається нам визначення соціально-історичних умов його формування для

того, щоб розуміти, як можна скоригувати цей процес або як можна з точки історичних біфуркаційних процесів на нього вплинути.

Питання колективної соціальної темпоральності таких великих соціальних утворень, як суспільство, країна, нація, представляє собою інтегральний інтерес двох спеціальних філософських дисциплін – соціальної філософії та філософії історії. З одного боку, ми не можемо заперечувати, що соціальна дійсність формується інтегрально кожною окремою людиною як кожною окремою особистістю з її притаманним типом темпоральності. З іншого боку, суспільство, країна, нація не є простою сумою усіх представлених у них людей як особистостей; вони є складними соціальними структурами, сформованими історично, а тому їхнє дослідження потребує не лише екзистенційно-психологічного підходу, але застосування принципів історизму та розуміння колективної динаміки розгортання соціальних явищ. Темпоральності великих соціальних угруповань – це і результати загальноісторичного їхнього розвитку, і ролі визначних особистостей у ньому, і герменевтичної інтерпретації усіх попередніх фактичних історичних подій. Іншими словами, мало тільки визначити закономірності історичного формування великих соціальних спільностей для того, щоб дослідити тип темпоральності у них; мало дослідити і вплив окремих особистостей, які виступали керманічами цього процесу у його ключових точках; важливо ще дослідити, як цей історичний процес інтерпретувався його послідовниками у цьому суспільстві/країні, нації – яким чином прочитався «історичний текст», які наративи і сенси у ньому були підкреслені, а які розмилися, і їм не було надано акценту.

Цікавим і значним з токи зору філософського дослідження темпоральності представляється нам і доробок сучасних українських математиків, які досліджують питання штучного інтелекту (Кравцов, & Гречко, & Нікітченко, & Примушко, 2022). Ми використовуємо його для того, щоб пояснити три вищеокреслені елементи впливу на темпоральну модель великого соціального утворення (нації, країни, суспільства) – його об'єктивного історичного процесу, ролі визначних особистостей у ньому, особливості інтерпретації попередньо пройденого історичного шляху.

Згідно концепції українських математиків, свідомість (не обов'язково людини) фіксує плинність часу по-різному в залежності від того, які процеси у ній відбуваються. Так, вони вводять поняття «когнітивної алгебраїчної системи» – КАС (під яким ми

з точки зору філософської рефлексії будемо розуміти свідомість). КАС (або свідомість) змінює своє суб'єктивне відчуття часу в залежності від двох процесів – зміни у її поточному об'єктивному стані (події, які з нею відбуваються – зовнішній чинник) і зміни її ставлення до цих об'єктивних змін (рефлексія або внутрішній чинник). Відповідно до цього українські математики вводять поняття кванту часу. «Квант часу – це мінімальний проміжок часу, за який КАС (або свідомість) здатна «усвідомити» зміну стану, в якому вона перебуває, або своє ставлення до нього. Тобто квант часу – це одиниця виміру часу, яка має суб'єктивну природу та дозволяє описати зміну сутності КАС» (Кравцов, & Гречко, & Нікітченко, & Примушко, 2022). Цей висновок українських вчених вбачається нами як фундаментальний для розуміння природи суб'єктивного часу і темпоральних парадигм як окремої особистості, так і великих соціальних утворень. Отже, з'являється об'єктивний критерій плину часу і різних часових моделей, що його описують – фактична зміна свідомості. Вона можлива, згідно висновків українських математиків, шляхом двох процесів – набуття досвіду та навчання. Ми, зі свого боку, можемо філософськи інтерпретувати цей висновок дещо інакше: для зміни свідомості важлива взаємодія із зовнішнім світом в особі деякого Іншого, Інакшого, такого, з яким можна будувати різні типи відносин, а також внутрішня «переробка» такої взаємодії в процесі конструювання свого нового стану – іншими словами, творчість. Саме зустріч з деяким Іншим, Інакшим та творча «переробка» такої зустрічі виступають своєрідним способом «запустити» внутрішній годинник – будь то окрема особистість або великі колективні соціальні утворення. Саме ці дві екзистенційні дії змушують «часики тикати» у певній характерній манері. Це, в свою чергу, зумовлюється певними футуробразами, які виникають (або не виникають) в ході цих екзистенційних дій. Тут ми звертаємося до наукового надбання видатного українського психолога, професора Я. Васильєва, який ввів у науковий словник поняття «футурреальність» (Васильєв, 2007). Ця дефініція означає образи передбачуваного майбутнього, які виникають у свідомості і визначають векторність її темпоральної парадигми. Я. Васильєв зазначає, що відсутність футурреальності – відсутність образів передбачуваного майбутнього – можуть спричинити стан глибоких екзистенційних криз, які можуть призводити до глибокого відчаю, аж до спроб здійснення самогубства. Тому зустріч з Іншим і творчість – це

своєрідні два способи подолати стан так званої «безчасовості» (або стан, коли КАС – тобто свідомість – не змінюється) – стан, коли відсутні образи майбутнього, коли КАС «застигає» у своєму поточному стані. «Безчасовість» як суб'єктивний екзистенційний стан, коли час «нікуди не тече», коли він «законсервувався», коли панує «застій» і стагнація – це одне з найжорстокіших випробувань для людської психіки, і тому, коли вона стикається з ним, чи то в індивідуальному, чи то в колективному досвіді, вона намагається позбутися його доступними для себе способами.

Таким чином, прослідковується прямий зв'язок між темпоральною парадигмою російської нації, яку ми прагнемо визначити та дослідити, та трьома попередньо окресленими чинниками такої парадигми – історичним ходом подій, визначними особистостями у ньому, особливостями історико-філософської інтерпретації. Всі ці чинники фактично визначають зміну колективної свідомості в Росії – своєрідної колективної когнітивної алгебраїчної системи – оскільки описують її досвід та навчання, зміни в її об'єктивному стані, зміни в колективній соціальній екзистенції (Мельніков, 2017).

Філософський аналіз історичного процесу в Росії з точки зору темпоральних орієнтацій. Одразу домовимося, що, згідно особливості нашого філософського дослідження, ми не ставимо собі за мету детально зобразити хід історичних подій в Росії від самого початку її зародження як держави до сьогодення дня; натомість ми спробуємо окреслити основні тренди цього процесу, вдаючись до широкої історико-філософської рефлексії.

Отже, об'єктивний хід історії Росії показує, що її основним методом взаємодії зі світом було експансивне захоплення нових територій. Цей процес прослідковується після навали монголо-татар на Русь і після зняття ярма з цих земель. Монголо-татарська навала призупинила розвиток цих територій, сприяла їхньому «консервуванню» для осередків західної цивілізації: припинилися інтенсивні культурно-економічні обміни, величезні території перетворилися на «буферну зону», яка захищала Захід від нападу орди, однак сама перетворилася на осередок темпоральної «безчасовості». Цікавими є культурологічні знахідки вчених, які аналізують побут і мистецтво народів Великого Степу, які якраз і напали на Русь. Дослідження показують, що культурологічно Великий Степ – це величезні території, на яких панують самотутні,

але однотипні і технічно, мистецько примітивні художні форми. Розвиток мистецтва проходить вкрай повільно, одні і ті ж культурні форми, як то: ритуальні стелі, камені, іноді – фортифікаційні споруди (які, втім, не є досить поширеними внаслідок кочового способу життя їхніх мешканців) можуть не змінювати свій вигляд протягом століть (Искусство стран Востока, 1986). Це, на нашу думку, свідчить про таке: народи Великого Степу схильні до завоювань, але не схильні до творчої обробки тих ресурсів, які опинилися у їхньому володінні. Тому культурний «застій» і «законсервований час» Великого Степу, в якому по суті нічого якісно не змінюється – це і своєрідна екзистенційна установка. Її можна назвати примітивною, тому що вона базується на отриманні від зовнішнього світу всього «готового», на кшталт того, як первісна людина отримувала «усе готове» з природи. Тільки з поступовою появою культури як практики перероблення придбаних ресурсів людина починає створювати «другу рукотворну природу» – світ, в якому в матеріальних та інтелектуальних речах втілюються її внутрішні цінності. Ця ж екзистенційна установка до світу як такого, що прагне бути освоєним, переробленим, пропущеним крізь внутрішні цінності, зумовлює і інтерес до деякого Іншого, який також по-своєму перероблює зовнішній світ крізь призму свого внутрішнього світу. Її можна описати наступним чином: «Інший сам по собі, одним своїм існуванням, може збагатити мій власний досвід, побачити ті грані, які я не можу бачити; отже Інший – це той, хто мені безпосередньо є дуже вигідним, з ним можна співпрацювати і взаємопоглиблювати, взаємодосконалювати наші окремі здобутки». Натомість для кочового життя Великого Степу Інший – це той, у кого можна відібрати, Інший – це ворог саме тому, що він інакший і у нього є ресурс. Тут ми бачимо принципово антагоністичну екзистенційну установку, орієнтовану на загарбання і експлуатацію як Іншого, так і його ресурсів, на екстенсивне їхнє використання з поступовим їхнім виснаженням і пошуку нових ресурсів і нового Іншого, у кого можна їх відібрати.

Підкреслимо важливий аспект: постать Іншого потрібна для того, щоб «запустити годинник», для того, щоб темпорально відбувався транзит між минулим, теперішнім та майбутнім, для того, щоб було можливе вироблення певних футуробразів. Тільки якщо в екзистенційній установці, яка передбачає культурне освоєння світу, його інтеріоризацію, Інший – це джерело для співпраці, синер-

гії, взаємозбагачення, а тому він є цінним сам по собі, то в екзистенційній установці, спрямованій на загарбання, Інший – це «кормова база», яка має бути приєднана, а потім – знищена. Якщо у першому випадку для екзистенції можливий плин часу і без Іншого, оскільки є наявною творча орієнтація, тобто образи футурреальності у свідомості, яких можна досягти (а синергія і взаємодія з Іншим може їх тільки збагатити), то для другого випадку наявність Іншого є критичною для відчуття темпоральності. Для загарбника Інший є екзистенційно важливим: без нього не відчувається плин часу, без нього ніби «нічого не відбувається», а тому загарбник є залежним від Іншого, якого він сприймає виключно як ворога. Отже, на нашу думку, імперськість і загарбництво – це форма своєрідної темпоральної історичної залежності нації, яка не в змозі самостійно жити у часі.

Ми схильні вважати татаро-монгольську навалу на Русь, у тому числі – на Московію – як важкий травматичний історичний досвід, від якого остання у її передуванні сучасній РФ так і не оговталася. Цей травматичний досвід «часової консервації», на нашу думку, зберігся у якості своєрідного «комплексу меншовартості» по відношенню до західних партнерів, які у цей період, навпаки, зазнали потужного впливу епохи Відродження та підйому гуманістичного світогляду, орієнтованого на конкретну особистість та її відкриту взаємодію із зовнішнім світом як Іншим на принципах рівних прав та окреслених обов'язків. Західні країни представляються як Інший, проти якого неможливо піти війною, оскільки він сильніший та більш розвинутий; отже, цьому Іншому можна заздрити і відбудувати свою ідентичність як антитезу цьому Іншому (отже, це також форма залежності, бо без Іншого все рівно «немає мене»). Ця екзистенційна заздрість виражається у намаганні побудувати «завісу» між Росією та Західним світом. Яскраво це намагання можна спостерігати, якщо згадати спротив бояр реформам Петра Першого, їхнє намагання залишити Росію такою, якою вона була у предків, «законсервувати» її у тому стані, в якому їм було комфортно (Анисимов, 1989). Це прагнення екзистенційно точно зобразив письменник ХХ століття О. Толстой у своєму романі «Петро Перший». Росія зображується як велетенське дрімотне царство, як величезна напівмертва територія, в якій «нічого не відбувається», нічого не змінюється роками і століттями, і Петро Перший, прорубуючи «вікно в Європу», за сло-

вами О. С. Пушкіна в поемі «Мідний вершник» (але не двері!! тобто – символічно немає наміру відкрито входити), стикнувся з великими інерційними історичними силами. «За кордоном не крадуть, не розбійничать, – сказав Петро, жмуричись на мерехтіння, – люди, чи що, там іншої породи?» – «Люди ті ж, Петре Олексійовичу, та красти їм не вигідно, чесніше вигідніше... Купця там бережуть, і купець себе береже... Батько мій приїхав за Олексія Михайловича, завод поставив у Тулі, хотів працювати чесно. Не дали, – одними тягомотинами розорили... У нас не злодій – значить, дурний, і честь – не в честі, тільки б над іншими величатися» (Толстой, 1984, с. 173). «Не весело, томно думається боярину біля віконця: «Все одно мого Мишка математиці не навчиш, поставлена Москва без математики, жили, слава Богу, п'ятсот років без математики – краще за нинішнє» (Толстой, 1984, с. 465).

Після реформ Петра Першого Росія нібито вступила у взаємодію з країнами Заходу, почався жвавий культурний обмін, філософська дискусія; власне, здобутки російської культури, класична російська література, музика, театр, опера і балет виникають саме у цей історичний проміжок часу, який характеризувався взаємодією із західними країнами. Після ж завершення участі у Першій світовій війні та після Великої жовтневої революції «завіса» знову поступово починає спадати (коли стало зрозуміло, що дискурс перманентної комуністичної революції не втілюється у реальність і Росія не стане передовою державою у цьому «космополітичному» русі), завіса стала жорсткою і «залізною» остаточно після завершення Другої світової війни та Карибської кризи, коли антагонізм між СРСР на чолі з Росією та країнами Заходу отримав свого пояснення як протистояння комуністичних та капіталістичних держав; проте, на нашу думку, це фейкова причина пояснення конфлікту, насправді ж сутність його полягає у протистоянні між двома історичними екзистенціями, зокрема – у неможливості Росії подолати Захід і у її прихованій заздрості до нього як до Іншого, ресурси якого є недоступними і не відтворюваними у власному середовищі. Звідси – наявне темпоральне гасло В. І. Леніна про те, що треба «наздогнати і перегнати Захід», яке потім було знову використане М. С. Хрущовим. Інший і його успіхи, які неможливо загарбати, представляє собою потужний мотиваційний інструмент для руху в часі. Однак постає питання: якщо конкуренція та заздрість виступає як аль-

тернатива взаємодії та синергії, чи не говорить це про приховану відсутність суб'єктності? Під суб'єктністю ми вбачаємо здатність самостійно, безвідносно до наявності чи відсутності третіх осіб чи сутностей, визначати власний курс розвитку, здатність до глибинної творчості як до процесу втілення у різноманітних формах у зовнішній світ власних внутрішніх цінностей і станів. Можна сказати, що суб'єктність – це здатність до невідомої внутрішньої свободи, яка закономірно передбачає і здатність до глибокої і невідомої відповідальності.

Отже, ми можемо констатувати, що темпоральна орієнтація Росії протягом усього подоланого нею історичного шляху після навали монголо-татар – це орієнтація на «законсервований час», на своєрідну «безчасовість», оскільки тут відсутня мотивація на творче перероблення та інтеріоризацію отриманих ресурсів, а, отже, відсутній елемент творчості, який здатний оформити темпоральний транзит між минулим через сьогодення у майбутнє. Таким чином, доступний механізм вибратися із цієї «часової консерви» є взаємодія з іншими країнами як своєрідна екзистенційна взаємодія з деяким Іншим, яка теж може організувати темпоральний плин часу. Однак в Росії історично склалася така взаємодія з Іншим, коли його ресурси або загарбаються, якщо він інтерпретується як слабкий, або до цього Іншого відчують глибоку приховану заздрість і бажання жорсткої конкуренції. У будь-якому випадку наявна латентна залежність від Іншого як справжнього «володаря годинника» і така ж прихована, але просякаюча усі сфери діяльності і усі ланки соціального життя безсуб'єктність.

Філософський аналіз деяких історичних постатей в Росії, які намагалися переломити описаний історичний хід подій і притаманну йому темпоральну орієнтацію. Історична постать Петра Першого. У нашому дослідженні необхідно врахувати і феномен історичних постатей в Росії, які намагалися «переломити» окреслену нами темпоральну модель «застою», «часової консервації», яку можна сколихнути або жорстокою і часто ірраціональною конкуренцією, або війною. Вищезгаданий нами цар Петро Перший намагався зробити революційні зміни у політиці та у темпоральній орієнтації Росії, включивши її у загальноєвропейський політичний процес. Однак тут слід підкреслити важливий аспект: це включення часто використовувало екстенсивні і загарбницькі методи, передусім –

у власного ж населення. Відомі методи побудови нової північної столиці – Санкт-Петербургу, яка і мала стати тим самим символічним «вікном в Європу», коштувала життів і здоров'я підневільних людей, це місто, яке буквально є збудованим на кістках. Вимога боярам одягати європейський одяг та голити бороди також мала досить ексцентричний характер і викликала нерозуміння, здивування і супротив. Отже, європейське життя будувалося варварськими методами, тепер по відношенню до своїх підлеглих. Вочевидь, що такими методами можна збудувати зовнішній фасад, але не змінити докорінно сутність явища. Втім, навіть і реформи такого сумнівного характеру забезпечили Росії на довгі роки і століття включення у темпоральність іншого гатунку, хоча і не повну відповідність їй (Анисимов, 1989; Эйдельман, 2022).

Постаті В. І. Леніна та Л. Д. Троцького.

Ми обрали ці дві історичні постаті, оскільки ситуація Великої жовтневої революції і карколомний злам чинного тоді політичного устрою Росії відкрили для неї шанс якщо не включитися у загальноєвропейський процес поміркованим та еволюційним шляхом, то запропонувати нову картину світу. Ми маємо на увазі ідею перманентної соціалістичної революції та принцип космополітизму, за яким країни, в яких відбулася революція, визнавалися б рівними у їхній боротьбі проти світового капіталізму. І тут ми також спостерігаємо намагання волонтаристськими методами нав'язати у цій історичній парадигмі гегемонію Росії. Так, В. І. Ленін писав: «Нерівномірність економічного та політичного розвитку є безумовним законом капіталізму. Звідси випливає, що можлива перемога соціалізму спочатку в небагатьох або навіть в одній окремо взятій капіталістичній країні. Пролетаріат цієї країни, який переміг, експропріювавши капіталістів і організувавши в себе соціалістичне виробництво, став би проти решти капіталістичного світу...» (Ленін, 1953). Отже, за точкою зору В. І. Леніна, передбачалося, що Росія може стати окремишою соціалістичною країною, яка поставить себе на протиположності іншому капіталістичному – а, отже, ворожому – світові. (Эйдельман, 2022). Натомість позиція Л. Д. Троцького визначалася іншим уявленням про відносини між Росією та Заходом. Він наголошував, що Росії знадобиться допомога її західних партнерів, і тому слід почекати, поки революція сколихне і їх також, а потім разом необхідно рухатися у курсі побудови соціалізму. (Троцький, 1906; Эйдельман, 2021). У цьому

протистоянні двох лідерів Великої жовтневої революції ми вбачаємо боротьбу і двох світоглядних парадигм. Перша спрямована на цілковиту гегемонію, яка згодом переростає в тоталітарне лідерство; друга спрямована на взаємовигідність і партнерство, і ми вже знаємо, що історично в Росії перемогла перша, проте шанс на переосмислення історичного курсу був, але він був знищений, і притому бруталними, злочинними методами (як відомо, Л. Троцького було підступно вбито агентом КДБ у Мексиці).

Таким чином, ми можемо побачити, що до західних країн з позиції їх як деякого екзистенційного Іншого відчувається намагання підкорити їх і довести свою гегемонію або хоча б свою окремішність та опозиційність, проте не спостерігається інтенції до такої історико-філософської практики, коли передбачається взаємовигідне і рівноцінне партнерство.

Історична постать М. С. Горбачова.

Славнозвісний лідер «перебудови» Радянського Союзу, політик, який отримав визнання країн Заходу як прогресивний та заслужувуючий на повагу, політик, який посприяв взаємному роззброєнню США та СРСР, який відкрив заслони довго існуючої «залізної завіси» між СРСР та країнами Заходу; автор терміну «застій» (що є дуже цікавим з точки зору темпоральності, оскільки термін «застій», що означав стан в країні з 1965 по 1985 рр. – тобто період, в якому країна вже не вела повномасштабні війни, вийшла з Карибської кризи і начебто зосередилася на власному розвитку – якнайкраще ілюструє нашу теорію стосовно деякого екзистенційно Іншого, без якого в Росії наступає «консервація часу») та терміну «прискорення» (що також цікаво з точки зору темпоральності) виявився все ж таки не настільки прогресивним, щоб допустити можливість націоналістичних рухів в республіках СРСР. Попри заявлений курс на співдружність із Заходом, на включення принципів вільного ринку в економіку країни, на запровадження принципу гласності і свободи слова, «свобода» ця все рівно означала внутрішнє закабалення народів у складі імперії. Жорстокому тоталітаризму почали надавати зовнішніх ліберальних рис, проте за своєю сутністю він залишився незмінним (Эйдельман, 2022). Тут ми можемо побачити цікаву паралель з політикою Петра Першого, який також, оголошуючи курс на співдружність з Заходом, не дотримувався головного принципу життя Заходу – внутрішньої свободи людини як грома-

дянина, яка оформлюється чітким законодавством і принципом верховенства права. Закономірно – Радянський Союз розпався як таке державне утворення, яке роздиралося глибокими внутрішніми протиріччями і конфліктами республік з жорстким плануючим центром. Отже, М. С. Горбачов виявився непослідовним у провадженні зовнішньої та внутрішньої політики держави у їхньому нерозривному комплексі і піддався тому вірусу імперіалізму, на який страждали усі попередні керманічі Росії, які не мислили її без приєднаних другорядних сателітів. Розпад СРСР був логічним виходом із пастки «застою» та сумнівного «прискорення», що тлумачилося як «брак комп'ютерів та технологій», а не як брак внутрішньої ініціативи його учасників на всіх рівнях організації (Эйдельман, 2022). Проте, як ми знаємо із новітньої історії Росії, яка продовжується війною з Україною, цей шанс на розвиток внутрішньої ініціативи та суб'єктності так і не був реалізований.

Філософська інтерпретація російськими філософами історичного процесу в Росії. Російські філософи XIX – XX століття намагалися зробити загальний історико-культурний аналіз історичного процесу в Росії. Серед їхніх творчих доробків ми неодноразово стикаємося з висловленими і аргументованими думками щодо того, що шлях Росії є «унікальним», «окремішнім», «не таким, як для інших країн», що у неї є «особлива духовна місія, не така, як місія інших країн». Притому Росія часто зображується як своєрідний флагман слов'янських країн та націй, як «перша серед рівних» – в кращому випадку (як можна побачити, тут завуальовано проглядають орієнтації на експансію та претензії на лідерство). У гіршому ж випадку вона позиціонується як жорсткий опонент Заходу, як «країна-богоносець», яка володіє унікальними цінностями та духовним капіталом. Отже, якщо подивитися на це питання з точки зору темпорального аналізу, то наявним є філософське обґрунтування «темпоральної консервації» Росії з її єдиним виходом: потрібний слабкий Інший, якого можна анексувати і загарбати собі на правах сильного, або сильний Інший, якого можна зневажати і над яким легально можна відчувати свою зверхність. Модель рівноцінного і рівноправного Іншого непередбачена. Наведемо деякі цитати:

«Визначний російський антрополог нашого часу, що користується світовим визнанням, професор О. О. Башмаков констатує чудовий процес расового синтезу, що здійснився в Росії і включив в себе всі основні народності її історії та

території. Ось ця формула. «Російський народ, слов'янський за своєю мовою, змішаний і по крові, і за множинною спадковістю, що родить його з усіма расами, які змінювали одна одну до нього на російській рівнині, являє собою в даний час деяку однорідність. На протигагу тому, як всі вважають, російська однорідність є найбільш усталеною і найяскравіше вираженою у всій Європі. Віковий процес «створив у російському типі пункт зосередження всіх творчих сил, властивих народам його території» (Ильин, 2005).

«Обстоюючи свою національність, Росія боролася за свою віру та релігію. Цим Росія, як духовний організм, служила не лише всім православним народам і не лише всім народам європейсько-азіатського територіального масиву, а й усім народам світу. Бо Православна віра є особливим, самостійним і великим словом в історії та в системі християнства. Православ'я зберегло у собі і дбайливо вирощувало те, що втратили всі інші західні віросповідання і що мало свій вплив на всі відгалуження християнства, магометанства, юдейства та язичництва в Росії. І при цьому Православна Церква ніколи не звертала іновірних у свою віру мечем або страхом, відкрито засуджуючи це». (Ильин, 2005).

«Отже, російська комуністична революція була згубним даром Заходу – Сходу, а згодом і всьому світу. Вона є плодом європейського духовного розкладання; продуктом європейської господарсько-соціальної кризи; результатом європейського політичного «просвітництва»; наслідком європейської війни за ринки та за світову гегемонію. Вона є дитям європейського безбожжя, європейського розпаду та європейського імперіалізму» (Ильин, 1991).

«...в основі держави Західної: насильство, рабство та ворожнеча. В основі держави Російської: добровільність, свобода і мир. Ці начала становлять собою важливу і рішучу різницю між Руссю і Західної Європою і визначають історію першої та другої. Шляхи ці стали ще більш різнитися, коли найважливіше питання людства приєдналося до них: питання Віри. Благодать зійшла на Русь. Православну Віру було прийнято нею. Захід пішов дорогою католицизму. Якщо ми не помиляємося, то скажемо, що по заслугах дався і справжній, і хибний шлях Віри, – перший Русі, другий – Заходу.» (В поисках своего пути: Россия между Европой и Азией, 1997, с. 129–133).

«Російський народ не любить ставати в гарні пози; в його історії ви не зустрінете жодної фрази,

жодного гарного ефекту, якими вражає і захоплює вас історія Заходу, особистість у Російській історії відіграє зовсім не велику роль; приналежність особистості – необхідна гордість, а гордості та всієї спокусливої краси її – того немає в нас. Смирненість у цьому сенсі незрівнянно більша і вища сила духу, ніж будь-яка горда, безстрашна звитяга. Але Російський народ не впав і в іншу гордість, гордість покори, гордість Вірою, тобто він не запишався тим, що він має Віру. Ні, це народ християнський у тому сенсі цього слова, що постійно відчуває свою гріховність. Нехай не подумают, щоб я вважав історію Російську історією народу святого. Ні, звичайно, це народ грішний (безгрішного народу бути не може), але постійно, як християнин, що падає і кається, – не пишається своїми гріхами... З могутньої землі, наймогутнішої Вірою і внутрішнім життям, смиренністю і тишею, Петро захотів створити могутність і славу земну, відірвати Русь від рідних джерел її життя, вштовхнути Русь на шлях Заходу, шлях хибний і небезпечний. Петро підпорядкував Росію впливу Заходу; всім відоме наслідування Заходу доходило до шаленства. Від Заходу Росія приймала все, починаючи від початків до результатів, від способу мислення до мови і крою сукні. Але – дяка Богу, – не вся Росія, а лише частина пішла цим шляхом. Лише частина Росії залишила шлях смиренності і, отже, Віри, – у справах принаймні. Але ця частина сильна і багата, від неї залежить інша частина, яка не зрадила Вірі та землі рідній... (В пошуках свого пути: Россия между Европой и Азией, 1997, с. 115–116).

«Росія – найбездержавніша, найанархічніша країна у світі. І російський народ – найаполітичніший народ, який ніколи не вмів влаштувати свою землю. Анархізм – явище російського духу. Російська душа хоче священної громадськості, богообраної влади. Природа російського народу визнається як аскетична, що зрікається земних справ і земних благ».

І згодом: «Росія – найбільш державницька і бюрократична країна у світі. Російський народ створив наймогутнішу у світі державу, найбільшу імперію. Майже не залишалося сил у російського народу для вільного творчого життя, вся кров йшла на зміцнення та захист держави. Особистість була пригнічена величезними розмірами держави, що пред'являла непосильні вимоги. Бюрократія розрослася до жахливих розмірів. Російська державність перетворилася на самодостатнє абстрактне начало. Ця особливість російської історії наклала

на російське життя печатку безрадісності і пригніченості (Бердяев, 2005, с. 450–459).

«Росія не грала ще визначальної ролі у світовому житті, вона не ввійшла ще по-справжньому в життя європейського людства... Великий розбрат Першої світової війни повинен призвести до великого поєднання Сходу і Заходу. Творчий дух Росії займе, нарешті, великодержавне становище у духовному світовому концерті, стане світовим і загальнолюдським, не лише східним, а й західним. Внаслідок цієї війни Росія так само стане остаточно Європою, в якій Європа визнає духовний вплив Росії на своє внутрішнє життя. (Бердяев, 2005, с. 450–459).

Тому так виразно серед сонму цих завуальованих зазіхань на «особливе положення», на «визначну роль», на відкрити духовну опозицію та зневагу по відношенню до країн Заходу звучить думка П. Я. Чаадаєва. Він насмілювався прямо висловити реалістичний, а не фантазійний висновок по відношенню до ролі Росії в житті західних країн: «...ми ніколи не йшли пліч-о-пліч з іншими народами; ми не належимо до жодного з великих сімейств людського роду; ми не належимо ні до Заходу, ні до Сходу, і ми не маємо традицій ні того, ні іншого. Стоячи ніби поза часом, ми не торкнулися всесвітнього виховання людського роду. Те, що в інших країнах вже давно становить саму основу суспільного життя, для нас – лише теорія та умоглядність. В нас нічого цього немає. Спочатку – дике варварство, потім грубе невігластво, потім люте та принизливе чужоземне панування, дух якого пізніше успадкувала наша національна влада – така сумна історія нашої юності. Ми ж замкнулися в нашому релігійному відокремленні, і ніщо з того, що відбувалося в Європі, не досягало нас. У той час, як християнський світ велично піднявся на шляху, призначеному його божественним засновником, підхоплюючи за собою покоління, – ми, хоч і носили ім'я християн, не рухалися з місця... У нас немає нічого індивідуального, на що могла б спиратися наша думка; але, відокремлені дивною долею від всесвітнього руху людства, ми також нічого не сприйняли і з наступних ідей людського роду... Історичний досвід для нас не існує; покоління і століття протікали без користі для нас. Дивлячись на нас, можна було б сказати, що загальний закон людства скасовано стосовно нас. Самотні у світі, ми нічого не дали світу, нічому не навчили його; ми не внесли жодної ідеї в масу людських ідей, нічим не сприяли прогресу

людського розуму, і все, що нам дісталось від цього прогресу, ми спотворили... ми, можна сказати, деякою мірою – народ винятковий. Ми належимо до тих націй, які як би не входять до складу людства, а існують лише для того, щоб дати світові якийсь важливий урок» (Чаадаєв, 1991).

Нам справедливо можуть задати питання, чому у нашому дослідженні ми не врахували думку так званих філософів-«прозахідників» (крім П. Я. Чаадаєва) у російській історико-філософській думці (таких, наприклад, як В. Г. Белінський, О. І. Герцен, В. С. Печерін та ін.), а навели думки переважно мислителів-слов'янофілів. Тут ми можемо відповісти, що хоча дискусії щодо головного курсу Росії у на рубежі XIX та XX столітті велися досить жваво, однак по факту перемогла орієнтація на спотворене слов'янофілство, яке розуміється в якості латентного або відкритого протистояння західному світу з його цінностями та історичними парадигмами. Про це свідчить той факт, що філософ відкритої слов'янофілської позиції (і одночасно – філософ, який відкрито підтримував політику А. Гітлера) І. О. Ільїн є світоглядним авторитетом для В. В. Путіна (Путин назвал наиболее близких ему философов, 2021).

Екзистенція особистості та її зв'язок із темпоральністю в Росії. Окреслена нами «консервація» часового потоку, яку можна розгерметизувати лише загарбницьким або недружнім ставленням до деякого Іншого, породжує собою і специфічну екзистенційну установку по відношенню до внутрішніх структур, починаючи від соціальних інститутів і закінчуючи кожною окремою особистістю. Парадоксальним чином приниження Іншого – чи то у формі війни з ним, чи то у формі заздрості – зворотнім чином відбивається і на приниженні до кожної окремої особистості, яка є «цеглинкою» у побудові соціальних інститутів. Вищеописане нами відчуття безсуб'єктності і залежності від Іншого породжує глибоке відчуття меншовартісності і ницості. Ницість вимагає величі, але не внутрішньої – вона не неї виявляється нездатною, як не здатна вона до внутрішньої творчості, яка організовує час. Тому велич може бути досягнута лише екстенсивно – за рахунок ресурсів Іншого. Ми зробимо припущення, що це відчуття історично сформувалося ще за часів татаро-монгольського ярма, яке було спрямоване на цілковиту підлеглість і залежність кожної окремої особистості, саме з цих часів походить екзистенційна установка на приниження особистості, на ставлення до неї як до

«розхідного матеріалу» заради досягнення колективних цілей. Звідси ж походить і відчуття колективної безпорадності перед ворогом, намагання уникнути реальних проблем і акцентувати свою увагу на «багатий внутрішній світ», тобто – втеча від реального у світ власних ілюзорних уявлень про свою духовну велич. Велич і ницість – це, на нашу думку і суб'єктивне філософське бачення, дві дихотомії, навколо яких обертається екзистенційна установка більшості суб'єктів в Росії, які добровільно і часто несвідомо зробили себе об'єктами, а отже тими, хто самостійно не організовує свій час – чи то індивідуальний, чи то колективно-соціальний, і у цьому важливому питанні покладається на зовнішні авторитети.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, за результатами нашої історико-філософської розвідки ми приходимо до висновку, що колективний соціальний час в Росії обертається навколо фігури екзистенційно Іншого, Інакшого, Не такого – Західного світу. Оскільки творчий елемент та внутрішня ініціатива знизу були багато століть заблокованими як інструмент впливу на соціальний процес, то залишилася фігура Іншого, з яким можна вступати у відкриту або приховану боротьбу і тим самим організовувати колективні темпоральні наративи, визначати часовий вектор історії, війни і протистояння в якій виступають основними віхами. Для того, щоб зрозуміти, куди рухається «історичний локомотив», де пункт його призначення і який термін часу для цього знадобиться, необхідний деякий Інший, який самою своєю присутністю і відчуттям по відношенню до нього антагонізмом організує цей процес у наративі боротьби. Тому темпорально Росія є залежною від західного світу. Якщо ми б припустили, що Захід зникає як історичний феномен, і Росії нема з ким боротися і до кого відчувати антагонізм, то ймовірно, час би для неї «закінчився». Якщо припустити, що весь інший світ перетворюється на «одну велику Росію», і завоювання більше неможливі, то ми з високою ймовірністю побачимо застій і деградацію, час, в якому нічого не відбувається, в якому відсутній розвиток. Для того, щоб переконатися у цій картині, варто тільки уважно подивитися на сюжети з російської «глибинки», де проживають як підкорені нею народи, так і самі росіяни. Росії для відчуття часу і орієнтації у ньому кризово необхідний Інший, якого вона не може поглинути і перетворити на частину себе.

Тому війна з Україною як з рубежем Західного світу представляється нам екзистенційно необхідною Росії. Однак особливість цієї війни полягає в тому, що сили Іншого було неправильно проінтерпретовано з боку агресора, і Інший виступає не просто «кормовою базою», а противником, з яким слід рахуватися. Темпоральна проблема Росії, на наш погляд, полягає у тому, що, попри свої велетенські географічні розміри і видиму велич та багатства, вона не зберегла найбільше багатство людського духу – суб'єктність. Суб'єктність ми розуміємо в якості здатності самостійно приймати рішення, самостійно творчо організовувати своє життя і час у ньому, а також брати на себе відповідальність. Постійне намагання знайти ворога – чи то зовнішнього, чи то внутрішнього – свідчить про те, що без цього ворога не мислиться буття, а, отже, це буття насправді є атрибутивним, а, отже, воно переходить у свою страшну протилежність – Небуття

і Ніщо. На нашу думку, немає більш страшного історико-філософського вироку для будь-якої сутності, якщо розуміти, що насправді фактологічно стоїть за цими абстрактними термінами: перехід від складного до простого, а потім – до примітивного, скочування в архаїчність, деградація, розпад, смерть.

Р. С. Якщо звернути увагу на переклад слова «інший» російською мовою, то це буде слово «другой», корінь якого – «друг». А від усвідомлення того, який потенціал був у російської нації, яка саме у такий спосіб лінгвістично закодувала поняття інакшого, такого, хто відрізняється і приносить щось нове, і що стало з цим потенціалом, як він трансформувався у свою протилежність, стає зовсім сумно... І тому дуже пророчо і навіть моторошно сьогодні звучать рядки російського поета Срібного віку Іванова Г. В., які якраз описують той стан, коли ніякого Іншого – ні Друга, ні Ворога, ні – закономірно – самої Росії вже немає...

Список використаних джерел

- Августин Блаженный. Исповедь. М. : Издательство «Ренессанс», СП ИВО Сид, 1991. 488 с.
- Аксенов Г. П. Причина времени, Москва : Эдиториал УРСС, 2000. 243 с.
- Анисимов Е. В. Время петровских реформ. Л. : Лениздат, 1989. 496 с.
- Бергсон А. Длительность и одновременность. Пер. с фр. Петербург : Academia, 1923. 154 с.
- Бергсон А. Опыт о непосредственных данных сознания: в 4 т. М. : «Московский клуб», 1992. Т. 1. С. 50–155.
- Бердяев Н. А. Душа России. Хрестоматия по культурологии / Под ред. Г. В. Драча. Ростов-на-Дону, 2005. С. 450–459.
- В поисках своего пути: Россия между Европой и Азией. Хрестоматия по истории российской общественной мысли XIX и XX веков / ред. Федоровский Н. Г. М. : Логос, 1997. 752 с.
- Васильев Я. В. Футурреальная психология личности : монография. Николаев : Иллион, 2007. 518 с.
- Гайденок П. П. Проблема времени у Исаака Ньютона. *Epistemology & Philosophy of Science*. 2005. № 2. С. 137–149.
- Даниленко О. Экзистенциальные характеристики конфликта как ключ к установлению диалога. Культура диалога. Разрешение конфликтов. Примирение / сост. И. Соломатин. – К. : Дух і літера, 2016. – С. 38–55.
- Ильин И. А. За национальную Россию: Манифест русского движения. Слово. 1991. № 5. С. 82–87.
- Ильин И. А. Россия есть живой организм. Хрестоматия по культурологии / Под ред. Г. В. Драча. Ростов-на-Дону, 2005. С. 484–492.
- Искусство стран Востока / А. Н. Анисимов, Л. Н. Гумилев, А. Н. Желуховцев и др., сост. Д. Б. Пюрвеев, В. И. Скурлатов; Под ред. Р. С. Васильевского. М. : Просвещение, 1986. 303 с.
- Исследование: каждый год в России «отчаяния» умирают 70 тысяч человек. Интернет-портал «Такие дела». 2022, 13 октября. URL: <http://amp.gs/jGALv> (дата звернення: 20.10.2022).
- Кравцов Г. О., Гречко С. М., Нікітченко В. В., Примушко А. М. Когнітивна алгебраїчна система. Електронне моделювання. 2022. Т. 44. № 3. С. 14–30.
- Ленин В. И. О лозунге Соединенных Штатов Европы: военная программа пролетарской революции. М. : Гос. изд-во полит. лит-ры, 1953. 22 с.
- Лосев А. Ф. Античная история философии. Москва : Издательство «Наука», 1977. 208 с.
- Мельніков А. Соціальна екзистенція як предмет соціологічного аналізу. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2017. № 4. С. 130–141.
- Ньютон И. Математические начала натуральной философии. Пер. с лат. и примеч. А. Н. Крылова. М. : Наука, 1989. 688 с.
- Путин назвал наиболее близких ему философов. Информационный портал РБК. 2021. 21 окт., 2018. URL: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/61719c749a7947e4686fe911> (дата звернення: 19.10.2022).

- Толстой А. Петр Первый. Кишнев : Картя Молдовеняскэ, 1984. 586 с.
- Троцкий Л. Д. Наша революция: СПб. : Книгоизд-во Н. Глаголева, 1906. 286 с.
- Хайдеггер М. Бытие и время. Москва : Наука, 2006. 466 с.
- Чаадаев П. Я. Полное собрание сочинений и избранные письма: В 2 т. М. : Наука, 1991. Т. 2. 672 с.
- Эйдельман Т. Петр I: тиран и просветитель. Образовательный проект «Уроки истории с Тamarой Эйдельман».
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rbys2GbGzMQ>
- Эйдельман Т. Горбачев. Образовательный проект «Уроки истории с Тamarой Эйдельман».
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=r3XCHT0loPY>
- Эйдельман Т. Лев Троцкий: великий гений или великий злодей? Образовательный проект «Уроки истории с Тamarой Эйдельман».
URL: https://www.youtube.com/watch?v=nQ4D05ZNV_0
- Эйдельман Т. Ленин жив? Образовательный проект «Уроки истории с Тamarой Эйдельман».
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dt4wRN8EVW4>
- Farrugia D. The reflexive subject: Towards a theory of reflexivity as practical intelligibility. *Current Sociology*. 2013. Vol. 61 (3). P. 283–300.

References

- Avgustin, Blazhennyiy. (1991). *Ispoved*. Izdatelstvo “Renessans”, SP IVO – SiD. 488.
- Aksenov, G. P. (2000). *Prichina vremeni*. Moskva : Editorial URSS. 243.
- Anisimov, E. V. (1989). *Vremya petrovskih reform*. L. : Lenizdat, 496.
- Bergson, A. (1923). *Dlitnost i odnovremennost*. Peterburg : Academia. 154.
- Bergson, A. (1992). *Opyit o neposredstvennyih daniyih soznaniya* (Vol. 1). *Moskovskiy klub*. 50–155.
- Berdyayev, N. A. (2005). *Dusha Rossii. Hrestomatiya po kulturologii / Pod red. G. V. Dracha*. Rostov-na-Donu. 450–459.
- V poiskah svoego puti: Rossiya mezhdru Evropoy i Aziey. *Hrestomatiya po istorii rossiyskoy obschestvennoy myisli XIX i XX vekov* (1997) / red. Fedorovskiy N. G. M. : Logos. 752.
- Vasilev, Ya. V. (2007). *Futurrealnaya psihologiya lichnosti : monografiya*. Nikolaev : Illion. 518.
- Gaydenko, P. P. (2005). *Problema vremeni u Isaaka Nyutona*. *Epistemology & Philosophy of Science*, 2. 137–149.
- Danilenko, O. (2016). *Ekzistsentsialnyie harakteristiki konflikta kak klyuch k ustanovleniyu dialoga*. *Kultura dialoga. Razreshenie konfliktov. Primirenije / sost. I. Solomatin*. K. : Duh I Itera. 38–55.
- Ilin, I. A. (2005). *Rossiya est zhivoy organlzm. Hrestomatiya po kulturologii / Pod red. G. V. Dracha*. Rostov-na-Donu. 484–492.
- Ilin, I. A. (1991). *Za natsionalnyu Rossiyu: Manifest russkogo dvizheniya*. *Slovo*. № 5. 82–87.
- Iskusstvo stran Vostoka (1986) / A. N. Anisimov, L. N. Gumilev, A. N. Zhelohovtsev i dr., Sost. D. B. Pyurveev, V. I. Skurlatov; Pod red. R. S. Vasilevskogo. M. : Prosveschenie, 303.
- Issledovanie: kazhdyiy god v Rossii “ot otchayaniya” umirayut 70 tyisyach chelovek (2022). Internet-portal “Takie dela”, 13 oktyabrya. URL: <http://amp.gs/jGAJv>
- Kravtsov, H. O., & Hrechko, S. M., & Nikitchenko, V. V., & Prymushko, A. M. (2022). *Kohnityvna alhebraichna sistema. Elektronne modeliuvannia*. Vol. 44. № 3. 14–30.
- Lenin, V. I. (1953). *O lozunge Soedinennyih Shtatov Evropyi: voennaya programma proletarskoy revolyutsii*. M. : Gos. izd-vo polit. lit-ryi. 22.
- Losev, A. F. (1977). *Antichnaya istoriya filosofii*. Moskva : Izdatelstvo “Nauka”. 208 s.
- Melnykov, A. (2017). *Sotsialna ekzystentsiia yak predmet sotsiolohichnoho analizu*. *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh*. № 4. 130–141.
- Nyuton, I. (1989). *Matematcheskie nachala naturalnoy filosofii*. M. : Nauka. 688 s.
- Putin nazval naibolee blizkih emu filosofov (2021). *Informatsionnyiy portal RBK*. 21 okt, 2018. URL: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/61719c749a7947e4686fe911>
- Tolstoy, A. Petr Pervyy. Kishenev : Kartya Moldovenyaske, 1984. 586.
- Trotsky, L. D. (1906). *Nasha revolyutsiya*. SPb. : Knigoizd-vo N. Glagoleva. 286 s.
- Haydegger, M. (2006). *Byitie i vremya*. Moskva : Nauka. 466.
- Chaadaev, P. Ya. (1991). *Polnoe sobranie sochineniy i izbrannyye pisma: V 2 t. M. : Nauka*, T. 2. 672.
- Eydelman, T. (2022). *Petr I: tiran i prosvetitel*. *Obrazovatelnyiy proekt “Uroki istorii s Tamaroy Eydelman”* [Video]. YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=rbys2GbGzMQ>
- Eydelman, T. (2022). *Gorbachev*. *Obrazovatelnyiy proekt “Uroki istorii s Tamaroy Eydelman”* [Video]. YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=r3XCHT0loPY>
- Eydelman, T. (2021). *Lev Trotskiy: velikiy geniy ili velikiy zlodey?* *Obrazovatelnyiy proekt “Uroki istorii s Tamaroy Eydelman”* [Video]. YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=nQ4D05ZNV_0

Eydelman, T. (2022). Lenin zhiv? Obrazovatelnyiy proekt “Uroki istorii s Tamaroy Eydelman” [Video]. YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=dt4wRN8EVW4>

Farrugia, D. (2013). The reflexive subject: Towards a theory of reflexivity as practical intelligibility. *Current Sociology*. Vol. 61 (3). 283–300.

HONCHAROVA, OLENA – PhD in Philosophy, Doctoral Student in
Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov (Kyiv, Ukraine)
E-mail: hamisek@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6810-6942

RUSSIA’S TEMPORAL ORIENTATION AS ONE OF THE REASONS FOR WAGING THE WAR IN UKRAINE

Abstract

The article is devoted to the problem of temporal choices of Russia as a state and as a nation, formed over the centuries in the course of historical events, political decisions and historical-philosophical reflection. It is emphasized that temporality, which we understand as the flow of time from the mode of the past through the present to the mode of the future, acts as an existential background against which specific social, political, economic, and cultural practices unfold, and they, undergoing a cumulative effect, form an integral type of life of the state/nation and its patterns of interaction with other ones, which are similar or opposite to it. The understanding of the flow of time and the processes that can take place in it means also the understanding of the practices that can be realized in reality, or remain as an unrealized potential. But even more, at the level of high abstraction it becomes clear that the interpretation of the flow of time directly affects the collective existence of huge social formations. **The purpose of our research** is to determine what the temporal paradigm of the Russian nation is in the course of its historical ontogenesis, and why the introduction of this temporal paradigm is hostile and antagonistic to the Ukrainian mentality formed in Western traditions. We also set the second purpose of our research – to find out what existential state can be formed and, accordingly, articulated in the type of temporality that is inherent in the Russian state/nation today. **The object of research** is the construction of collective social time in various worldview paradigms, **the subject of research** is the construction of collective social time in Russia from the point of view of historical and philosophical reflection. **The research is based on** a relativistic understanding of temporality, according to which, in particular, the flow of time depends on the subject who directly experiences it (Augustin of Hippo, H. Bergson, M. Heidegger). This philosophical point of view on temporality is supported by the research of Ukrainian mathematicians G. O. Kravtsov, S. M. Grechko, V. V. Nikitchenko, and A. M. Prymushko, who introduced the concept of time quantum:, and this time quantum depends on the type of consciousness that perceives time directly. Further, on the basis of the method of extrapolation, this conclusion is translated into the collective consciousness of the Russian nation. In particular, it is investigated the problem of the course in which historical processes, political decisions and results of historical-philosophical reflection developed such a type of collective consciousness, which became receptive to a specific type of temporality, antagonistic to the Western world with its set of values and historical-cultural orientation. **The results of the research** showed that the temporality of Russia as a state and as a nation could be characterized as “conservation of time”, “stagnation” of its flow, despite the pretended dynamics associated with the course of military operations. This stagnation is caused by a lack of internal creative intention and a specific attitude towards some Other, different (and this attitude also contributes to the start of the internal “clock”). It is emphasized that this attitude, which can be described as open or latent enmity, envy or an attempt to capture, subjugate and exploit, contributes to the fact that the internal time of the state/nation “stands still”, because despite the apparent dynamics of events, no significant changes are actually taking place. It is emphasized that the deep existential feeling of inferiority, which is dialectically interconnected with its antipode – the feeling of greatness – nurtures this attitude towards the Other and the corresponding temporal orientation. It is concluded that Russia’s war with Ukraine from the point of view of temporality is presented as an attempt to “conserve time” of the opponent and a desire to hide the processes of degradation in the illusory dynamics of events.

Keywords: temporality, time, war, peace, past, present, future, existence, Russia.

© The Author(s) 2022
This is an open access article under
the Creative Commons CC BY license

Received date 11.10.2022
Accepted date 21.10.2022
Published date 11.11.2022

How to cite: Гончарова Олена. Темпоральна орієнтація Росії як одна із причин ведення війни в Україні. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers* / Ed. V. Voronkova. Zaporozhzhia : Publishing house “Helvetica”, 2022. 13 (90). P. 27–39.

doi: <https://doi.org/10.26661/hst-2022-13-90-03>